

СУДОВА ФАРМАЦІЯ: СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОТИДІІ НАРКОЗАГРОЗИ

Ключові слова: судова фармація, міжнародний контроль, наркотичні засоби, протидія наркозагрози

Сучасний стан наркозагрози, який склався в Україні, свідчить про необхідність посилення міжнародної співпраці правоохоронних органів і органів охорони здоров'я України з країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД) і Євросоюзу (ЄС). Потреба розвитку співробітництва у зазначеній сфері зумовлена тим, що незаконний обіг наркотичних засобів та зловживання ними становлять серйозну загрозу національній безпеці держав – учасниць СНД, здоров'ю та добробуту їх народів. Тому спільна ефективна протидія загрозливим явищам вимагає зміцнення інформаційно-аналітичної, кримінально-правової, соціально-економічної і медико-фармацевтичної взаємодії сторін на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Метою роботи стало вивчення історичних аспектів становлення системи міжнародного контролю за обігом наркотичних засобів з позиції судової фармації для подальшого розвитку співпраці країн СНД, ЄС, Шанхайської організації співробітництва (ШОС), Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), регіонального об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова (ГУАМ) у протидії наркозагрози.

Результати досліджень та їх обговорення

Вивчення історичних джерел міжнародного права свідчить про те, що нелегальний обіг наркотичних засобів і зловживання ними мають давню історію. Різні форми наркоманії існували ще здавна. Історичні події дають змогу стверджувати, що інтенсивний ріст наркоманії в багатьох країнах світу розпочався саме з середини ХІХ ст. На межі ХІХ–ХХ ст. розповсюдження наркотичних засобів і їх немедичне вживання (зловживання) стало серйозною проблемою для цілого ряду країн, що і стало поштовхом для прийняття на міждержавному рівні більш радикальних, а у деяких країнах – і жорстоких заходів (фізичне знищення злочинців, які незаконно збували наркотичні засоби) [13]. Серед таких заходів слід виділити прийняті в Китаї та Індії закони, що спрямовані на заборону куріння опію, розведення опійного маку, а у Франції – прийняття в 1945 році закону «Про наркотичні речовини». У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у деяких штатах США було видано ряд постанов, спрямованих на боротьбу з наркоманією. Посилення нелегального обігу наркотичних засобів, а як наслідок – ріст захворювання на наркоманію, змусили керівництво ряду країн світу прийняти не тільки національні, а й узгоджені міждержавні заходи боротьби з цією соціально-економічною, медико-фармацевтичною і кримінально-правовою проблемою [3, 4, 12].

Першим кроком до прийняття міжнародних правових норм в вигляді заходів бо-

ротьби з наркоманією вважається засідання Шанхайської опійної комісії, яке відбулося в Шанхаї з 5 по 26 лютого 1909 р. за участю представників 13 держав: Росії (Україна і Таджикистан були у складі Росії), США, Австро-Угорщини, Німеччини, Англії, Франції, Китаю, Італії, Японії, Нідерландів, Персії, Португалії і Сіаму. Метою скликання комісії було розроблення спільних заходів, які перешкождали би нелегальному ввезенню наркотичних засобів з Азії до США і європейських країн, а її засідання поклало початок міжнародному контролю за розповсюдженням наркотичних засобів.

Наступним кроком боротьби з такою кримінально-правовою, соціально-економічною і медико-фармацевтичною проблемою щодо наслідків наркообігу стала Гаазька Конвенція, розроблена на міжнародній конференції з опію, що відбулася в Гаазі з 01.12.1911 р. по 23.01.1912 р. В роботі конференції брали участь представники країн, які були учасниками комісії в Шанхаї в 1909 р., крім Австро-Угорщини. Держави – учасники Гаазької Конвенції 1912 р. взяли на себе зобов'язання прийняти законодавчі акти, які дали би змогу здійснювати державний контроль над обігом (виробництвом, обліком, зберіганням і розповсюдженням) опію-сирцю, обмежити кількість географічних об'єктів, через які буде дозволено проводити імпортно-експортні операції з обігу опію. Також в Гаазькій Конвенції 1912 р. зазначалося, що ввезення і вивезення наркотичних засобів повинно здійснюватися з дозволу спеціально уповноважених на те осіб. Крім того, як і в документах засідання Шанхайської опійної комісії, передбачалося, що держави-учасники вживатимуть відповідних заходів для подальшої поступової ліквідації обігу щодо виробництва, обліку, перевезення (транспортування) та внутрішньої торгівлі (збуту) опію для куріння, а також заборони відносно нього експортно-імпортних операцій. Державам, які ще не були готові до негайної заборони обігу (збуту і вживання) опію (для куріння), було рекомендовано вжити заходів, які в найкоротші строки заборонили би переміщення опію через державний кордон, а також його експорт до країн, національне законодавство яких забороняє або намагається обмежити його імпорт. Гаазька Конвенція 1912 р. відносно інших наркотичних засобів (опій медичний, морфін, кокаїн та ін.) містила ряд постанов, якими передбачалося їх використання виключно в медичних (фармацевтичних) й інших розумних цілях. Цим самим вперше було зроблено спр обу на засадах міжнародно-правових норм, які стали основою для національного фармацевтичного законодавства країни-учасниці, налагодити в майбутньому державний і міжнародний контроль за обігом (виготовленням, синтезом, перевезенням, розповсюдженням, експортом і імпортом, обліком тощо) нових наркотичних засобів. Крім того, держави-учасниці констатували про їхню готовність розглянути питання про можливе видання нових або удосконалення чинних законів, якими визначено кримінальне покарання за вказані діяння (ст. 20 гл. 5), і здійснення обміну через уряд Нідерландів текстів правових актів і статистичної інформації (ст. 21 гл. 5). На підставі рішень конференції уряд Нідерландів, як депозитарій Гаазької Конвенції 1912 р., було наділено відповідними функціями та повноваженнями, зокрема щодо розширення кола держав-учасниць багатостороннього договору. Тому всі країни Європи і Америки, які не брали участь у роботі конференції, могли без всяких обмежень підписати вказану Конвенцію та скерувати своїх уповноважених представників до Гааги. На жаль, Гаазька конвенція 1912 р. так і не набрала законної сили навіть в державах, які її підписали (до кінця Першої світової війни Гаазьку Конвенцію 1912 р. підписала 41 держава, ратифікували її тільки 16), а визначені заходи виявилися фактично безрезультативними.

Прийняттям Гаазької Конвенції 1912 р. завершився один з періодів становлення міжнародно-правових основ, юридичних норм, які були спрямовані на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, наслідками чого стало поширення наркоманії, а закріплені в документі принципи знайшли подальший розвиток у пізніших

міжнародних договорах. Досвід, який було отримано країнами на початку ХХ ст., набув нового рівня вже після створення Організації Об'єднаних націй (ООН), прийняття відповідних Конвенцій ООН (1961, 1972, 1988) та їх ратифікації спочатку в СРСР, а пізніше і в Україні (Таджикистані, Казахстані, Узбекистані, Туркменістані та ін. країнах) [7, 14]. Після створення СНД проблема протидії наркозагрози стала вирішуватися країнами-співучасницями та країнами, які стали створювати організації в рамках співпраці. Вони вирішили таким чином ефективніше боротися з наркозагрозою для держав-учасниць. На підтвердження вищезазначеного стало створення Організації за демократію та економічний розвиток. Це регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова (ГУАМ). В основі утворення цієї форми співробітництва лежить єдність позицій країн із подібними політичними й економічними зовнішніми орієнтаціями. Організація була створена 1997 р. для протистояння впливу Росії в регіоні й отримала підтримку Сполучених Штатів. У 1999 р. організацію було перейменовано у ГУУАМ у зв'язку зі вступом Республіки Узбекистан до неї, яка, однак, вийшла з організації 5 травня 2005 р., зумовивши повернення початкової назви. Штаб-квартиру розташовано у Києві на Майдані Незалежності. В інституціональному становленні ГУАМ пройшла кілька етапів: 1) Консультативний форум ГУАМ (заснований 10 жовтня 1997 р. в рамках Саміту Ради Європи в м. Страсбурзі); 2) Об'єднання ГУУАМ (засновано 7 червня 2001 р.) з підписанням Ялтинської Хартії ГУАМ у рамках Саміту глав держав; 3) Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Відповідно до Статуту основними цілями ГУАМ є: утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права і поваги прав людини; забезпечення сталого розвитку; зміцнення міжнародної та регіональної безпеки і стабільності; поглиблення європейської інтеграції для створення загального простору безпеки, а також розширення економічного і гуманітарного співробітництва; розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного та гуманітарного потенціалу; активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес. ГУАМ активно співпрацює з іншими державами. Так, відповідно до Рамкової програми ГУАМ - США державами ГУАМ за сприяння США, Центру SECI, експертів Болгарії, Румунії та Угорщини було реалізовано низку спільних проєктів, одним з яких стало створення Віртуального центру ГУАМ з боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотичних засобів та іншими небезпечними видами злочинів. Також у складі ГУАМ створено спеціальну робочу групу з боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотичних засобів [6].

Ще одним прикладом становлення міжнародно-правових основ, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, є підписання «Угоди про порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів» на засіданні Ради глав урядів країн СНД (18.10.2011 р., Санкт-Петербург, Росія). Угода встановлює порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин, вилучених з незаконного обігу, для здійснення оперативного-розшукових заходів і досудового слідства, забезпечення проведення порівняльних судово-фармацевтичних і криміналістичних досліджень, а також з науковою та навчально-методичною метою. Угода стала важливою основою для зміцнення співробітництва розвідки, МВС, МОЗ, науково-експертних і судово-фармацевтичних установ у вивченні нових синтезованих препаратів наркотичної або психотропної дії, своєчасному взятті їх на державний контроль, а також виявленні, спільній розробці, встановленні судово-фармацевтичних експрес-тестів, ліквідації транснаціональних наркогруповань та каналів наркотрафіку та прикордонних каналів, нелегального переміщення наркотичних за-

собів, психотропних речовин і прекурсорів [10]. Угода не зачіпає права і зобов'язання кожної із держав, що впливають з інших міжнародних договорів, учасниками яких вони є, у тому числі про правову допомогу у кримінальних справах? про що свідчить можливість участі адвокатів країн-учасниць на досудовому і судовому слідстві при захисті прав і свобод, життя і здоров'я громадян, свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених і підсудних [2].

Проблема боротьби з наркозлочинністю має транскордонний характер, протистояти їй можна лише спільними зусиллями, на основі практичного співробітництва і скоординованих дій міжнародного співтовариства. Наприклад, сьогодні ситуація в Афганістані і масштаби наркотрафіку (героїн, опій, кокаїн) зумовлюють необхідність створення спільних механізмів реагування на розвиток наркоситуації в країнах СНД, ЄС, ШОС, ОДКБ і ГУАМ. З цією метою у червні 2001 р. було створено Шанхайську організацію співробітництва (ШОС), яка забезпечує прийняття узгоджених рішень з найважливіших аспектів медико-фармацевтичної, адвокаційної і правоохоронної діяльності, сприяє розвитку всього комплексу взаємовигідного співробітництва. До ШОС входять 6 країн-членів – Китайська Народна Республіка, Російська Федерація, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан і Республіка Узбекистан, в якості спостерігача – держава Україна. Штаб-квартиру організації розташовано в Пекіні. Офіційні робочі мови – російська та китайська. Одним з основних напрямів співпраці держав-членів ШОС у галузі регіональної, міжнародної та транскордонної безпеки є протидія наркобізнесу і наркотрафіку. У даній сфері ШОС прийнято ряд багатосторонніх документів, у тому числі Угода про співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів (від 17 червня 2004 р.). Крім того держави – члени ШОС на Нараді (м. Астана, 30 березня 2011 р.) ухвалили проект антинаркотичної стратегії держав – членів ШОС на 2011–2016 рр. та Програму з його реалізації. Стратегія визначає загальні напрями щодо вдосконалення системи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, профілактики наркоманії, лікування і реабілітації наркозалежних осіб [5, 9, 11].

Спільні зусилля держав світу в рамках антинаркотичної стратегії спрямовані на ефективну боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів. Таким прикладом є військово-політичний союз Вірменії, Білорусії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану і Узбекистану, де спостерігачем є держава Україна, що має назву «Організація Договору про колективну безпеку» (ОДКБ). ОДКБ займається широким спектром проблем у сфері безпеки. В її полі зору, крім військових загроз, перебувають питання протидії міжнародному тероризму, наркобізнесу, нелегальній міграції, транснаціональній організованій злочинності, широкий спектр загроз в інформаційній сфері. В лютому 2009 р. країни ОДКБ погодили і підписали проект рішення про створення «Колективних сил оперативного реагування» (КСОР). Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у ході зустрічі з Генеральним секретарем ОДКБ М. Бордюжею назвав три головні напрями розвитку практичної взаємодії ООН і ОДКБ – взаємодія у боротьбі з наркотрафіком, тероризмом, а також підтримання миру і стабільності. Сьогодні ОДКБ планує розширити також співробітництво у сфері реабілітації наркозалежних осіб, зокрема посилити «контроль за діяльністю центрів реабілітації наркозалежних». Одним з найяскравіших прикладів ефективною взаємодії ООН і ОДКБ можна назвати операцію «Канал» з боротьби з афганським наркотрафіком. За словами Пан Гі Муна, сьогодні ситуація з наркотогівлею близька до критичної, тому що зачіпає інтереси кожної сім'ї, людини, матері, дівчини, неповнолітнього і дитини. Для протидії наркозагрозі, як упевнений він, необхідно боротися на всіх рівнях, починаючи від збирання і закінчуючи продажем наркотичних засобів, співпрацювати з усіма зацікавленими сторонами: як

з державами, так і з неурядовими організаціями [1].

Слід відмітити, що з прийняттям Україною Національної стратегії боротьби з наркотиками на період до 2020 р. поглибитися міжнародна співпраця України в рамках ООН і у міждержавних об'єднаннях: СНД, ЄС, ШОС, ОДКБ, ГУАМ та ін. [8].

В и с н о в к и

За результатами огляду історичних джерел вивчено етапи становлення системи міжнародного контролю за обігом наркотичних засобів. Доведено, що нелегальний обіг наркотичних засобів і зловживання ними мають давню історію. Обґрунтовано, що посилення міждержавних заходів протидії наркозагрозі у світі буде на користь розв'язанню соціально-економічних, медико-фармацевтичних та кримінально-правових аспектів цієї проблеми. Встановлено, що поєднання зусиль держав світу в рамках антинаркотичної стратегії сприятиме запобіганню наркобізнесу, наркотрафіку, тероризму, транснаціональній організованій злочинності, розширенню співробітництва у сфері реабілітації наркозалежних осіб тощо.

1. Генсек ООН Пан Ги Мун принял участие в заседании Постоянного совета при ОДКБ [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: <http://www.dkb.gov.ru/f/czw.htm>.

2. Досудове слідство, фармацевтичне і медичне право як складові державної політики України у протидії наркозлочинності та поширенню наркоманії: від поліцейської хімії і судової фармації до фармацевтичного і медичного законодавства, соціальної, доказової медицини і фармації : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 листопада 2011 р., м. Харків) / За ред. В.В. Шаповалова, В.О. Шаповалової, О.В. Галацана, В.В. Шаповалова (мл.). – Х., 2011. – 270 с.

3. Казяйчева А. А. Обсуждение результатов участия адвокатов и экспертов Адвокатского объединения «Фундация адвокатов Украины» в международном круглом столе «Противодействие наркомании: новый стратегический подход» [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: <http://vash-advokat.com/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=316&cntnt01origid=15&cntnt01pagelimit=15&cntnt01returnid=56>.

4. Казяйчева А. О. Судова фармація: важливість вивчення міжнародного досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.apteka.ua/article/100937>.

5. Министерство внутренних дел РК. Проведено Совещание руководителей компетентных органов государств-членов ШОС, наделенных полномочиями по борьбе с незаконным оборотом наркотиков. – 31.03.2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: <http://www.nomad.su/?a=3-201103310033>.

6. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: <http://guam-organization.org/node/240>.

7. Переліки «сильнодіючих» та «отруйних» речовин та речовин таблиці 1 і 2 Конвенції Організації об'єднаних націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року // Фармацевтичне право в гінекології / [Шаповалова В.О., Шаповалов В.В., Вирва О.Є. та ін.]. – Х.: Факт, 2004. – С. 245–259.

8. Пресс-служба Государственной службы по контролю за наркотиками. Украина укрепляет международное сотрудничество в борьбе с наркотиками [Электронный ресурс]. – 17.10.2011; 10:53. – Режим доступа к документу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=244621024&cat_id=244313416.

9. Сосин И. К., Чувев Ю. Ф. Героиновая наркомания. – Х.: Полиграфсервис, 2002. – 147 с.

10. Список прекурсоров и химических веществ, часто используемых при незаконном изготовлении наркотических средств психотропных веществ, находящихся под международным контролем : Приложение к форме D «Красный список» // Vienna International Centre. – Vienna, Austria. – 21 p.

11. Фармацевтическое и медицинское право: учебное пособие (серия: Фармацевтического право) / Под ред. *В.В. Шаповалова*. – [1-е изд.]. – Х.: Скорпион, 2011. – 208 с.

12. Фармацевтичне законодавство : навч. посіб. (серія: фармацевтичне право) / За заг. ред. *В.О. Шаповалової*. – [2-е вид.]. – Х., 2010. – 142 с.

13. *Шаповалов В. В., Веприцький С. С.* Судово-фармацевтичне дослідження контрабанди героїну – особливо небезпечного наркотичного засобу, обіг якого в Україні заборонено // Юридичний журнал. – 2011. – № 9. – С.94–100.

14. Legislation in pharmacy, forensic pharmacy and evidence-based pharmacy: Study book (series: Pharmaceutical law) / *V.A. Shapovalova, V.V. Shapovalov (Jr.), V.V. Shapovalov, Ju. V. Vasina, V.Yu. Koneva*. – [3-rd ed]. – Kharkiv, 2011. – 160 p.

Надійшла до редакції 19.01.2012.

В.А.Шаповалова, С.М.Мусоев, В.В.Шаповалов

СУДЕБНАЯ ФАРМАЦИЯ: СТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО КОНТРОЛЯ НАД ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ НАРКОУГРОЗЕ

Ключевые слова: судебная фармация, международный контроль, наркотические средства, противодействие наркоугрозе

Изучение истории международного контроля над наркотиками с позиции судебной фармации является основой развития фармацевтического права в Украине, странах СНГ, ЕС, ШОС, ОДКБ, ГУАМ, что будет способствовать усилению международного сотрудничества и эффективному противостоянию наркотической угрозе в обществе, последствиями чего является распространение наркомании, ВИЧ/СПИДа, гепатита, психических, неврологических и других сопутствующих заболеваний.

V.O.Shapovalova, S.M.Mysoev, V.V.Shapovalov

FORENSIC PHARMACY: THE FORMATION OF THE INTERNATIONAL TRAFFIC CONTROL NARCOTIC DRUGS IN COUNTERING THE DRUG THREAT

Key words: forensic pharmacy, international control of narcotic drugs, countering the drug threat

S U M M A R Y

Studying the history of international drug control from a position of forensic pharmacy is the basis of the pharmaceutical law in Ukraine, CIS, EU, SCO, CSTO, GUAM, which will contribute to strengthening international cooperation and effective opposition to the drug threat to society, what is the impact of drug addiction, HIV/AIDS, hepatitis, mental, neurological and other related diseases.